

Соціально-економічне управління в Неплюєвському братстві: освіта, що випереджала час^{*,**}

Л. Г. Мельникⁱ, А. О. Шевельⁱⁱ, І. А. Панченкоⁱⁱⁱ,
Є. О. Скрипка^{iv}, Т. С. Серік^v

У статті досліджуються основи освітніх інновацій в Хрестовоздвиженському трудовому братстві, що було засновано відомим філософом, землевласником і меценатом М. М. Неплюєвим у 1880-х роках в 30 км північніше Глухова. Показані соціально-економічні успіхи, які змогла досягти спільнота у виробничій та соціальній сферах. Характеризуються освітні інновації, завдяки яким виховувалися юні братчики: необхідність постійного практичного застосування інноваційних технологій і методів роботи, відтворення мотивів самонавчання і отримання нових знань, зумовленість постійного прийняття рішень, здатність лідирувати і організовувати процеси колективної діяльності, самоорганізації і самоврядування та ін. Показано зв'язок методів організації, суспільних відносин та господарської діяльності, за якими жило Братство, із сучасністю. Зокрема, націленість господарства Братства на використання відновлюваних ресурсів та забезпечення сестейного стану прилежних екосистем наближає його до цілей і завдань Третьої промислової революції, яка наразі відбувається в світі. Пріоритет інформаційного виробництва у Братстві і його спрямованість на механізацію трудових процесів роблять більш зрозумілими логіку сучасної Четвертої промислової революції. І, нарешті, неоціненним здобутком братчиків є досягнутий ними пріоритет особистісного розвитку людини. Саме це сьогодні стає конче необхідним у світлі П'ятої промислової революції. Особливо зазначається, що в Братстві завдяки її освітній системі вдалося створити унікальний відтворювальний потенціал, який включає: систему необхідного самовідтворення людських особистостей; систему відтворення максимального ефективного використання та використання природного капіталу; систему відтворення синергетичного поєднання людського, природного і фізичного капіталів.

Ключові слова: освітні технології, інновації, самоорганізація, самонавчання, промислові революції, особистісний розвиток, братство, відтворювальний потенціал.

УДК: 33.012.2:37.014.52

JEL коди: I00, I20, I28

ⁱ Мельник Леонід Григорович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування Сумського державного університету, директор Науково-дослідного інституту економіки розвитку МОН України та НАН України у складі Сумського державного університету;

ⁱⁱ Шевель Анжеліка Олександрівна, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Сумського національного аграрного університету;

ⁱⁱⁱ Панченко Ірина Анатоліївна, аспірантка кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування Сумського державного університету;

^{iv} Скрипка Євген Олександрович, студент Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького Сумського державного університету;

^v Серік Тетяна Сергіївна, студентка факультету економіки і менеджменту Сумського національного аграрного університету.

* Статтю було підготовлено в рамках науково-дослідної роботи «Розроблення фундаментальних основ відтворювального механізму соціально-економічного розвитку в ході Третьої промислової революції» (№ ДР 0118U003578).

** Публікація містить результати досліджень, проведених в рамках грантів Жана Моне (рівень кафедри) «Законодавчий, екологічний та соціальний перехід ЄС до сестейного суспільства в межах Індустрії 4.0 та 5.0» (61997-EPP-1-2020-1-UA-EPP1MO-CHAIR) та «Економічна політика ЄС та громадянське суспільство» (619878-EPP-1-2020-1-UA-EPP1MO-CHAIR).

© Л. Г. Мельник, А. О. Шевель, І. А. Панченко, Є. О. Скрипка, Т. С. Серік, 2020.
<https://doi.org/10.21272/mer.2020.89.08>

Вступ. Наразі людство переживає фазовий перехід до нової соціально-економічної формації – реальності, ще небаченої світом за принципом відтворення технологічної основи, формування суспільних відносин, забезпечення особистісного розвитку людини. Трансформаційні процеси, що відбуваються, носять назву промислових революцій. Більшість учених і фахівців сходяться до думки, що слід вести мову відразу про три промислові революції, виникнення і хід яких взаємообумовлені: Третю, Четверту і П'яту [1, 2, 3, 4, 5, 6].

Головне спрямування Третьої промислової революції (Industry 3.0) – екологізація та дематеріалізація потоків індустріального метаболізму, який відбувається у ході функціонування соціально-економічних систем. Ключовим завданням є скорочення в рази (орієнтовно – на порядок) енергоємності і матеріаломісткості виробництва та споживання продукції на одного мешканця Землі. В кінцевому рахунку це дасть можливість запобігти глобальній екологічній кризі та руйнування енергетичної системи (у т.ч. клімату) планети. Інструментальною основою вирішення зазначеного завдання є застосування альтернативної (відновлюваної) енергетики і адитивних технологій (3D-принтингу). Це стає можливим лише за умов переходу від концентрованих у просторі виробничих суб'єктів до деконцентрованих на території розподілених горизонтальних мереж, що об'єднують численні виробничі одиниці.

Успішний хід Третьої промислової революції логічно обумовлює старт Четвертої промислової революції (Industry 4.0). Це пояснюється колосальною інформаційною складністю зазначених розподілених мереж. Величезна кількість в межах кожної мережі виробничих одиниць (що обчислюється інколи сотнями мільйонів) та надскладний діапазон функцій, які повинні одночасно виконуватися, обумовлюють передачу людиною завдань з управління мережами та їх складовими кіберфізичним системам. Людина просто не в змозі контролювати процеси функціонування цих надскладних матеріально-інформаційних системи. Саме машини без прямої участі людини мають забезпечити управління ходом процесів матеріально-інформаційного метаболізму, який відбувається на Землі у суспільному та природному просторах. Інструментальною основою вирішення зазначених завдань є Інтернет речей, який наразі створюється на планеті.

Ключовими драйверами сучасних промислових революцій є людина, яка виступає одночасно як предмет їх кінцевого спрямування, а також як суб'єкт, який реалізує відповідні дії. Втім, зміна умов життя людини (технологічної основи, суспільних відносин, освіти, стилю життя, соціальних інститутів тощо) неминуче обумовлює відтворення трансформаційних змін у самій людині. Вони отримали назву П'ятої промислової революції (Industry 5.0). Ця революція спрямована на досягнення гармонії внутрішньої сутності людини (біо-соціо-трудо) із світом кіберфізичних систем та створення умов для особистісного розвитку людини.

Ключове завдання п'ятої промислової революції фактично означає перехід від стадії цивілізаційного розвитку, де особистість людини виконувала забезпечувальні функції, підпорядковані цілям і завданням економічної системи, до стадії, де особистісний розвиток становиться самоціллю. Саме заради цього починає працювати економічна система. Цьому сприяє повне задоволення біологічних потреб людини, яке реалізується в ході Четвертої промислової революції і формування Інтернету речей.

Але саме це – реалізація САМОрозвитку особистісної сутності людини в умовах нового забезпечення її біологічного існування – на сьогодні видається надскладним соціальним завданням, що викликає сумніви в можливості його реалізації.

Як це не дивно, але в історії нашої країни ми маємо прецедент, який дає підстави говорити, що саме це завдання було концептуально вирішене понад сто років тому в межах вже відомого фахівцям Неплюєвського братства.

Сторінки історії. Хрестовоздвиженське трудове братство було засновано відомим громадським діячем, філософом і меценатом Миколою Миколайовичем Неплюєвим. Майже півстоліття (з 1881 до 1929 року) вони дивували світ своєю організацією, моральними засадами і інноваціями, які на багато випередили час.

У Братстві використовувалися найпередовіші технології, інструменти, інформація. В кінці XIX століття були телефонізовані поселення Братства – хутори Воздвиженськ і Рождественськ. Початок XX століття приніс електрифікацію і механізацію господарства.

Все населення Братства на рубежі століть безкоштовно здобувало освіту, практично порівняну з сучасною вищою (в цілому в початковій школі та спеціальній сільгоспшколі братчики вчилися 9 років – і це в країні з майже суцільно неписьменним населенням). Всі братчики отримували музичну та художню освіту. Безкоштовну початкову освіту і медобслуговування Братство надавало також мешканцям інших навколишніх сіл.

Крім передового аграрного і промислового виробництва (машинобудування, виробництво будматеріалів, деревообробка) в Братстві була своя театральна трупа, симфонічний оркестр, балетна студія, оркестр народних інструментів, видавничий дім. З 1880-х років використовувалася чорно-біла фотографія, а з 1916-го року – кольорова. В Братстві масово приїжджали паломники, і діяла служба їх прийому та інформаційного забезпечення.

Будучи невеликим за чисельністю жителів поселенням (до 600 осіб на початок 1920-х років), Братство подарувало суспільству, без перебільшення, десятки видатних особистостей: вчених, конструкторів, письменників, художників, музикантів, співаків, диригентів, керівників різних сфер народного господарства. За всю історію Братства в ньому не зафіксовано жодного випадку крадіжки. Будинки братчиків потопали в зелені і квітах, а їх дозвілля проходило в тінистому парку серед каскаду озер.

У аномально страшних історичних умовах (дві революції, світова і громадянська війни), розвиток Братства неухильно йшов висхідною траєкторією. Завдяки технологіям, що синергетично пов'язували працю людини з її управлінським началом, а також силами природи, за всю історію Братства тут не було жодного випадку неврожаю. Врожайність сільськогосподарських культур в Братстві стабільно в 3–5 разів перевершувала показники навколишніх господарств.

В сучасних умовах інакше б, ніж індустріально-аграрним кластером, господарство Братства не назвали б. Його виробництво все більше перетворювалося в інформаційне, а основним продуктом ставала інформація: нові технології різних видів діяльності, виведення нових сортів рослин (яблунь, трав, квітів), порід тварин. У Братстві практично застосовувалося безвідходне виробництво.

У 1929 році радянська влада ліквідувала господарство Братства, а його мешканці майже поголовно були звідси виселені.

У світлі Третьої, Четвертої і П'ятої промислових революцій. Сьогодні, коли людство занурюється в епіцентр Третьої, Четвертої і П'ятої промислових революцій [2, 3, 7], стає зрозумілою логіка висхідних траєкторій багатьох інновацій Неплюєвського експерименту. Створюється враження, що його засновник, випереджаючи час, пророче зміг розгледіти багато проблем, до яких людство змогло наблизитися лише через майже

півтора століття. Назвемо лише деякі риси тенденцій розвитку соціально-економічних систем, обумовлених ходом Третьої, Четвертої та П'ятої промислових революцій, контури яких вже намічалися в діяльності Трудового братства:

- забезпечення відновлюваних ресурсів;
- пріоритет інформаційного виробництва;
- тотальне підвищення ефективності виробничих і побутових систем;
- пріоритет не економічних показників, а соціального (особистісного) розвитку спільноти;
- реалізація принципів безумовного основного доходу (БОД).

Забезпечення відновлюваних ресурсів. Вище ми вже відзначали, що виробничі процеси в Братстві значною мірою були націлені на використання відновлюваних природних факторів. Особливо наочно це можна було побачити в сільському і лісовому господарствах. Зокрема, для більшості ресурсів, що використовувалися, існували науково розроблені цикли їх природного відновлення. З проведенням науково розрахованих і чітко дотримуваних сівозмін земля повністю встигала відновити свою природну родючість (застосовувалися 8-, 10- і 13-річні цикли). Подібна система існувала в лісівництві, де залежно від порід дерев цикли варіювалися від 60 до 100 років. Навіть для порід листяного лісу, який використовувався на дрова, існував свій 30-річний цикл його відтворення.

Безумовно, в ті роки не доводилося говорити про виробництво електроенергії з поновлюваних джерел (власне, тоді й сама електроенергія тільки завойовувала своє місце в економічних системах). Проте, вже тоді, за сто років до старту Третьої промислової революції, активізувалась відновлювана енергетика: в господарстві широко використовувалися водяні і вітряні млини, продумано застосовувалася сонячна енергія для виробничих і побутових цілей (сушка, нагрівання води та ін.).

Коментар хранителя музею

В. М. Авдасов, директор народного музею М. М. Неплюєва

Про причетність неплюєвців до поновлюваних технологій обробки землі і відновлюваної енергетики свідчать рядки книги, що вийшла ще на початку ХХ століття.

«При містечку й нині знаходиться маєток М. М. Неплюєва « Ямпіль», що займає площу в 19 тис. десятин. Польове господарство ведеться при восьмипільних і десятипільних і тринадцятипільних сівозмінах. У господарстві розводяться коні робочої і запряжної порід, молочна худоба (напівкровна симентальська), свині (Беркшир і йоркшири). Практикується лісонасадження; лісове господарство ведеться при столітньому обороті рубки. У маєтку існують: 8 млинів – один паровий, один вітряний і шість водяних ... При маєтку ... існує селекційна лабораторія і влаштовується метеорологічна станція» [8].

У Братстві щорічно висаджується понад 100 десятин нових лісів. За період з 1903 по 1915 рік було засаджено сосною 1 350 десятин (1 475 га) пісків і пустирів.

Глибинний зміст багатьох інновацій в Братстві стає зрозумілим лише через багато років – з висоти прожитого вікового періоду.

Пріоритет інформаційного виробництва. Принциповою особливістю сучасного етапу розвитку виробничої сфери є перенесення центру ваги (а відповідно, і витрат) у виробничому процесі з циклу тиражування продукції (тобто власного виробничого процесу) на цикл проектування виробів. Саме там закладається основна цінність майбутнього продукту, тобто його інформаційні параметри: властивості, функції, експлуатаційні характеристики, надійність, естетичність та ін. За влучним висловом І. Агамирзян, в найближчому майбутньому ми почнемо сприймати виробничі

потужності не інакше, як звичайний принтер, який включається натисненням кнопки, коли нам потрібно роздрукувати пачку документів [9].

Подробиці

Практично з самого початку Братства в його виробничій сфері провідну роль відігравали інформаційні фактори (як зараз би сказали, використовувалися найбільш просунуті технології, засоби виробництва, насіннєвий фонд). У Братстві значення інформації все більше посилювалося. Виробництво ставало все більш інформаційно ємним. Причому це стосується не тільки застосовуваних технологій, а й виробленої продукції. В міру розвитку господарства в ньому все більше вироблялися не стільки матеріальні вироби, скільки інформація, матеріалізована у виробах. Братчики не тільки запозичували чужі досягнення, а й пропонували власні інновації в різних видах діяльності. Діяла селекційна станція, виводилися нові сорти рослин (яблунь, груш, трав, квітів), породи тварин.

Безумовно, успіхи братчиків вражають. Однак, незважаючи на всі свої досягнення, вони не могли вирватися за межі жорстких обмежень, які на них накладав час. Зрозуміло, що, коли ми говоримо про використання відновлюваної енергії в Братстві, мова не може йти про сонячні панелі і сучасні акумуляційні системи. Так само, як і інше: замкнені цикли використання ресурсів в господарствах Братства були дуже далекі від циркуляційних (circular) систем, що народжуються в горнилі Четвертої промислової революції. На жаль, сто років тому братчики не могли навіть мріяти про більшість атрибутів виробничих систем та побуту, які стали звичними на рубежі XX і XXI століть: інтернет, комп'ютери, 2D- і 3D-принтери, багатофункціональні мобільні телефони, GPS та багато іншого. Всього цього ще просто не існувало навіть в задумах винахідників.

Однак, важливо інше. У розвитку будь-якої системи більш значну роль відіграють не окремі деталі її поточного стану, а тенденції їх зміни. Не так важливо, ким ти є зараз, важливо, ким ти будеш завтра. У Братстві ж через всю його історію, всупереч безпрецедентним за складністю випробуванням, що випали на його долю, проходить певний тренд, який неухильно веде його саме до вищих досягнень людського прогресу XX століття. Це вгадується в багатьох прикметах виробничого та побутового життя його членів, проглядається в десятках траєкторій розвитку різних сторін діяльності братчиків, про які ми вже згадували і ще розповімо далі.

Підкреслимо лише одну деталь, яка є надзвичайно важливою. В різних моментах господарювання братчиків проглядається (неначе) якась надлишковість їх зусиль. При першому знайомстві з життям Братства може здатися, що для здійснення багатьох своїх видів діяльності робіт братчики докладали набагато більше старанності і організаційних зусиль, ніж цього вимагали конкретні умови виробництва.

Подробиці

Зокрема, не виключено, що у когось може виникнути питання: кому потрібні були 100-річні цикли рубки дерев при тому достатку лісових масивів навколо Братства та середнього віку життя людей, який не перевищував в ті часи 50 років?

Хто на початку трудової діяльності, скажімо, в свої 20 років міг розраховувати прожити ще хоча б половину згаданого столітнього циклу? У тому ж ряду стоять і 13-річні цикли сівозміни. У періоді трудової діяльності людини могло вміститися максимум три подібних травопільних цикли. Щоб так планувати господарство, потрібно мати воістину стратегічний і сестейновий спосіб мислення. Необхідно бачити траєкторію свого життя і траєкторію розвитку господарства на десятки років вперед. Це

вимагає думати не тільки про себе, а й про добробут своїх дітей і онуків, причому в умовах (ще раз повторимося), коли не знаєш, чи доживеш ти до завтрашнього дня.

При цьому неправильно й думати, що, дбаючи про завтрашній день, братчики жертвували своїми поточними інтересами. Виграючи в майбутньому, братчики не втрачали й в сьогоднішньому. Збереження вікових дерев в лісі дозволяло нормалізувати клімат і водний режим на прилеглих посівних площах, а правильні сівозміни не тільки забезпечували збереження ґрунтів і їх родючості, а й максимізували врожайність тих сільгоспкультур, які щороку, змінюючи одна одну, росли на даному полі. Але, щоб розуміти все це, точніше навіть не стільки зрозуміти, скільки сприйняти, відчути душею, потрібно було володіти глибоким системним мисленням. А воно приходить не тільки за допомогою засвоєння знань через голову, скільки вбирається завдяки щоденному спілкуванню з природою, через інформаційний контакт з її ландшафтами і екосистемами.

Здавалося б, сьогодні ми вже багато дізналися про досягнення братчиків і певною мірою, навіть, стали до них звикати. І все ж, кожного разу знову і знову не перестаєш дивуватися здатності братчиків та їх вчителів настільки точно потрапляти віртуальними траєкторіями свого розвитку в наш сьогоднішній день!

Тотальне підвищення ефективності. Це питання потребує детального, об'ємного аналізу, що не дозволяє зробити стислий обсяг статті. Відзначимо лише, що ще в кінці XIX ст., на зорі Братства, його засновником та іншими братчиками був осмислений системний метод господарювання, при якому в просторі і часі синергетично узгоджувалася праця людини та її управлінське начало, з виробничими активами і силами природи. Цей метод і був тим невичерпним джерелом постійного підвищення ефективності господарського життя Братства, який неухильно спрямовував його до нових висот.

Пріоритет соціального (особистісного) розвитку людини. На початку XX століття в Братстві вдалося вирішити проблему, яку людство не в змозі вирішити навіть під кінець другої декади XXI століття. Проблема ця пов'язана з необхідністю безперервного відтворення в кожній людині її потреби в своєму соціальному (особистісному) розвитку.

Ця проблема актуалізується по мірі прискорення ходу Четвертої промислової революції. Наступ ери «Інтернету речей» і тотальне використання кіберфізичних систем на виробництві та в побуті робить зайвим багато сучасних професій людини. Вивільняється колосальний ресурс робочого часу, який для кожного індивідуума перетворюється у вільний час. Без навичок індивідуальної самоорганізації і внутрішньої потреби самовдосконалюватися і саморозвиватися людство може опинитися перед небезпекою деградації і виродження.

Цифри і факти

Кількість різних компонентів і пристроїв «Інтернету речей» в 2018 році в світі вже наблизилася до 50 мільярдів [10]. Щорічно вони роблять безробітними або змушують змінювати профіль діяльності мільйони людей.

Стурбовані прийдешньою проблемою, уряди багатьох країн проводять експерименти з впровадження так званого безумовно основного доходу (БОД). А ЄС оголосив старт п'ятої промислової революції, спрямованої на адаптацію людини до життя і розвитку в умовах повного забезпечення.

Подробиці

Суть експерименту полягає в тому, щоб виплачувати людям кошти без безпосередньої прив'язки до факту їх виробничої діяльності (формалізації їх роботи на підприємстві). В Швейцарії навіть провели референдум. Її громадянам пропонувалося щомісяця виплачувати близько 2 500 швейцарських франків (що приблизно відповідає такій самій сумі американських доларів) просто за наявність громадянства цієї країни. При цьому скасовувалися будь-які інші види виплат (пенсії, стипендії, допомоги та ін.). У той же час людина могла заробляти більше, якщо вона ще десь працює. Жителі країни проголосували проти, побоюючись, що більшість людей при таких умовах віддадуть перевагу «байдкуванню».

Фінляндія, яка проводила протягом року експеримент по впровадженню БОД для обмеженої групи людей, зупинила його, визнавши результати незадовільними.

На жаль, завдання відтворення в самій людині потреб її особистісного розвитку – потреб в постійній творчій праці не для заробітку, а для свого самовдосконалення – залишається нерозв'язаним. За відсутності зовнішньої мотивації більшість людей не здатна змусити себе працювати не заради споживання товарів і послуг, а в ім'я свого особистісного розвитку, часом навіть не уявляючи собі, що це таке.

У це важко повірити, але в Братстві обидва ці взаємопов'язані завдання (забезпечення пріоритетності особистісного розвитку і впровадження безумовного основного доходу – БОД) були вирішені ще на початку ХХ століття. Тут всі отримували однакову платню без прив'язки до поточних результатів праці конкретної людини, перебуваючи практично на повному забезпеченні Братства (проживання, харчування, медичне обслуговування, навчання, соціальні питання та ін.).

Освітні інновації Братства. Кінцевим результатом освітнього процесу є відтворення людської особистості. Це передбачає відтворення кількох ключових складових освітнього процесу: світогляду, знань, навичок, здатності жити і діяти в колективі. В динамічному суспільстві надзвичайно важливим фактором є набуття особистістю здатності самій відтворювати зазначені властивості.

Формуванню світогляду братчиків сприяв інноваційний характер життя в Братстві і широкий спектр культурних занять його вихованців. Свою роль відігравали і значний круг контактів, які мали братчики. Щорічно сюди приїздило багато паломників. Немало гостей було із різних європейських країн.

Крім висококласної освіти в школах Братства свій вагомий внесок у знання, які отримували братчики, забезпечувала постійна робота з інформацією. Як відомо, братчики постійно змушені були працювати з найпередовішими технологіями і обладнанням.

Отримувані в школі знання не були для юних учасників Братства абстрактної грамотою. Вони одразу ж застосовувалися на практиці.

Цифри і факти

Практичні навички учасники отримували при безпосередній роботі в господарстві, яке включало 87 га орної землі, луги, плодові і лісові насадження, а також тваринницькі господарства. Крім того, чергування хлопчиків проходило в стайнях, слюсарній та столярній майстернях, на пасіках і току. Тут учні відпрацьовували щодня 3 години взимку і 2 години влітку. Дівчатка залучалися до роботи на городах і молочній фермі, в полі і фруктовому саді. Вони також випікали хліб, займалися ткацтвом, пранням [11].

Мабуть, варто ще раз підкреслити, що практична робота учнів включала додаткові механізми мотивації сприйняття теоретичного матеріалу і навпаки: кожна нова порція

знань відкривала додаткові можливості вдосконалення своєї практичної діяльності для учнів.

Цілком ймовірно, організаторам Братства в тій чи іншій мірі вдалося реалізувати те, що стало нагальною потребою людства в XXI столітті. Будь-які знання і навички неминуче рано чи пізно застарівають. У наші дні це відбувається з жахливою швидкістю. Навчити про запас не можна. Вирішити проблему старіння знань можна лише в тому випадку, якщо їх носій сам отримує можливість відтворення свого інтелектуального багажу.

Паралельна освітня і практична діяльність юних учасників Братства мала сприяти відтворенню потреби до самонавчання. Цьому сприяло ще кілька обставин.

Перше, в Воздвиженському працювала велика бібліотека. Досить сказати, що ще до 1907 року в ній налічувалося 6 000 томів (!), виписувалися різноманітні газети і журнали, які знайомили з новинками повсякденного життя [11].

Друге, учасники Братства залучалися до різних видів творчості: викладалися музика і малювання, проводилися літературні вечори, ставилися аматорські вистави [12].

Третє, пріоритет позитивної мотивації, що панував в Братстві, сприяв прояву інноваційної діяльності; це вже само по собі вело до жадоби нових знань.

Четверте, більшість учасників Братства в тій чи іншій мірі залучалися до виконання функцій керівництва та розпорядження, що також змушувало постійно поповнювати наявні знання новими.

Потреба юних братчиків в отриманні нових знань і їх здатність до самонавчання завжди дивувала людей, які приїжджали в Братство.

Коментар хранителя музею

В. М. Авдасьов, директор народного музею М. М. Неплюєва.

Про рівень самонавчання молодих братчиків свідчать спогади одного з очевидців, які відвідали братські угіддя.

«Після дощового, туманного вечора стояв свіжий, рум'яний, холодний ранок. Сонце осяяло величезні дерева Воздвиженського парку, вже порушені золотом осені. Назустріч мені, коли я йшов пити ранковий чай до братів вчителів, зустрічались купками і парами вихованці школи, чисто одягнені, по-святковому, а не запилені, якими я бачив їх у полі, під час копання картоплі. Пам'ятається, коли ми йшли дивитися їх роботу на дослідному полі, то проходили біля породистих свиней, яких пас вихованець школи. Один з гостей поцікавився зазирнути в книгу, яку читав інтелігентний пастух. Виявилося, що він читав виклад філософського вчення Бенедикта Спінози ... Гість – ... тільки руками розвів від подиву» [13].

Процес навчання завжди вважався одним з найбільш важких занять, що вимагають максимальної мобілізації інтелектуальних здібностей. Його успішно могли подолати лише окремі молоді люди з відповідним потенціалом. Величезна роль в цьому процесі належить вчителю, який забезпечує технологією оволодіння навичками отримання нових знань. Ще більш високим мистецтвом є здатність до самонавчання. Значною мірою воно забезпечується завдяки мистецтву педагога. Він не тільки прищеплює навички освоєння нових знань, а й пробуджує потребу в їх постійному оновленні та ускладненні. Братчик, що самостійно освоює премудрості філософії Спінози, – це показник високого пілотажу педагогічної системи Братства.

Один із секторів успіхів Братства полягає в успішному вирішенні проблеми керівництва на всіх рівнях організації. Навички лідерства починали відтворюватися ще в школі. У своїй статті французький абат А. Грасьє (він неодноразово відвідував Братство) при описанні практичних занять учнів Воздвиженської школи свідчив:

«старші привчаються керувати і розпоряджатися» [11]. Ця потреба *керувати і розпоряджатися*, а значить, – постійно приймати рішення, пронизувала життя братчиків на всіх рівнях.

Управлінська ініціатива заохочувалася і навмисно відтворювалася самим укладом життя в Братстві і на більш низьких рівнях. Вже зі шкільної лави учасники зустрічалися з впровадженою ще Неплюєвим системою «братських гуртків». Грасьє називає їх «серцевиною самовиховання і самоорганізації учнів» [11].

Навички самоорганізації і самоврядування розвивалися в подальшому житті і діяльності братчиків. Крім звичайних сімей (де також потрібно було приймати рішення), члени громади об'єднувалися в так звані братські Сім'ї (для відмінності від звичайних сімей вони писалися з великої літери). Вони складали артіль, тобто самоврядувальні корпорації, які займалися певним видом робіт.

Керував такою Сім'єю керівник («старшина»), обраний з її середовища. Слід зазначити, що організацією гуртожитку могла керувати одна людина, а виробничою діяльністю – інша.

Примітка

Щоб хоч трохи зануритися в особливості управлінської праці в Братстві (повною мірою осягнути її зміст і мотивацію відповідних функцій в наш прагматичний час навряд чи ми здатні), додамо деякі суттєві, на наш погляд, деталі. *Перше*. Ніяких додаткових матеріальних благ за свої, загалом нелегкі функції, керівники Братства не отримували, адже рівна винагорода за працю для всіх учасників була принциповою соціально-економічною засадою в громаді. *Друге*. Виключалася звична для начальницьких осіб мотивація, яка нерідко «лоскоче» марносластво і самолюбство. У громаді «строго заборонялися розумова гординя і будь-який прояв злої критики» [11].

У зв'язку з цим примітний один з пунктів «братньої обітниці», який приймав на себе братчик при його обранні членом Братства. «Обіцяю у разі, якщо Братство надасть мені честь і бере на будь-яку посаду, пам'ятати, що я не начальник, а слуга, і вигоди Братства буду завжди ставити вище власних вигод» [14].

Таким чином, в «сухому залишку» додаткових атрибутів управлінських функцій залишається: відповідальність за виробничі результати і людей, які довірили своє благополуччя (згадаємо про виборність керівників), а також задоволення від успішного вирішення нелегких управлінських завдань (останнє, щоправда, могло захмарюватися можливими невдачами чи допущеними прорахунками).

Управлінська праця Братства, ймовірно, супроводжувалась ще однією обставиною. Люди, які працювали під управлінням свого керівника, не могли не співпереживати його рішенням і діям. По-перше, вони самі його обрали, а значить, побічно відповідальні і за результати свого вибору, які безпосередньо залежали від управлінського мистецтва їх обранця. По-друге, працівники отримували з начальником рівну винагороду за працю, а значить, повною мірою були зацікавлені в загальному успіху. Втім, щоб висловлені теоретичні припущення почали реалізовуватися на практиці, необхідний особливий моральний стан як самого керівника, так і людей, з якими йому доводиться працювати.

У матеріалах про Братство є фраза, яка звучить пронизливим дисонансом через свою внутрішню суперечливість: «Не зважаючи на наявність в загальній братській касі значних коштів, члени Братства продовжували працювати від зорі до зорі і жити по неплюєвському завіту, тобто дотримуючись «охайної, здорової, дешевої і витонченої простоти» [12].

Селянська праця є надзвичайно виснажливою і рутинною. Звідки ж тоді бралися численні описи радості праці, які відзначали сторонні очевидці? Майже півстоліття – це епоха, її не обіграєш, як перед камерою на зйомках «Кубанських козаків» або чергової радянської хроніки про успіхи «стахановців». Вже цитований абат Грасьє, що місяцями жив у Братстві, характеризуючи братчиків, писав: «зовнішній вигляд їх настільки свіжий, життєрадісний і симпатичний, що просто око радує!» [11].

Лише занурюючись в документальні матеріали та спогади, починаєш осягати секрети цього життєстверджуючого фізичного і духовного здоров'я. Його відтворення в Братстві було також добре налагодженою системою: з початкового моменту надходження в громаді до подальшої зрілої роботи в ній. Почнемо зі вступних іспитів.

Крім звичайних знань, під час вступу до школи потрібно було мати і *фізичне здоров'я, достатнє для того, щоб виконувати шкільні та польові роботи* [11] Слава Богу, вибирати було з кого.

Цифри і факти

Конкурс в школи Братства становив не менше п'яти осіб на місце (при 20 вакансіях, бажаних вступити сюди було щорічно більше сотні). Деякі робили героїчні зусилля, щоб дістатися. Грасьє згадував про одного хлопчика, який пішки пройшов 300 верст (там же).

У переліку навчальних дисциплін чоловічої та жіночої шкіл знаходимо дисципліну «гімнастика». У жіночій, крім того, викладалися «гігієна» і «догляд за хворою дитиною». У спогадах очевидців ми не знаходимо описів занять фізкультурою і спортом (власне, ця термінологія тоді взагалі була не на слуху), та й самі «фізкультурні розваги» (так тоді це називалося) значно відрізнялися від нинішніх, зате Грасьє згадує про «здорові забави» [11]. Втім, і сама правильно організована фізична праця (якої вистачало і взимку, і влітку) сприяла фізичному вдосконаленню учасників.

Тепер про організацію праці. При уважному вивченні матеріалів фраза, що характеризує роботу братчиків «від зорі до зорі», починає набувати більш чітких обрисів. Про це можна судити, зокрема, з розпорядку дня школярів.

Подробиці

Прокидалися вони дійсно на світанку: влітку – о 4-й ранку, взимку – о 6-й. Навчальний семестр тривав з жовтня по березень, а з квітня по вересень школярі працювали разом з дорослими на полях. Роботи тривали до 7 вечора. Але характерна деталь: обідня перерва влітку тривала 3 години (!) – з 12.00 до 15.00 (час на обід і відпочинок). У саму виснажливу спеку школярі відпочивали, щоб зі свіжими силами вийти на післяобідню роботу.

Не виключено, що подібний розпорядок мали і дорослі. При такій організації праця навряд чи була виснажливою. Сил повинно було вистачати і на розваги після роботи. Члени Братства це переконливо доводили своїм веселим життям і повнокровним духовним розвитком.

Швидкій рекреації (тобто відновленню) сприяли і умови побуту. Очевидцям кидалася в очі охайність і чистота приміщень в Братстві.

Очима очевидця

«Всередині будинку всюди світло, всюди свіже повітря. Чистота панує на стінах, на меблях. Все акуратно прибрано, всюди чисто, світло і настільки охайно, що, заходячи, дивуєшся і не віриш, що знаходишся лише в двох кроках від убогих хат, де найчастіше в раскардаші, грязюці і духоті тісняться сім'ї селян» [11].

І ще кілька деталей не вислизнуло від пильного погляду французького абата. Перш за все зручний акуратний і навіть елегантний одяг школярів, завжди відповідав сезону. Але його особливе розчулення викликало те, що влітку всі школярі ходили босоніж. «Вони чарівні зі своїми голими ніжками, сорочечками, стягнутими в талії, мішечком для носової хусточки на ремінці через плече» [11]. Мішечок для носової хустки у сільської дитини в 1907 році (!) – це говорить багато про що.

До цього опису одягу братчиків залишається лише додати слова М. М. Неплюєва: «Натхнення, любов, розум – все це краса, і при наявності всього цього правда буде у відповідній зовнішній витонченості. Якщо зовнішня краса при духовному неподобстві є брехня і оманлива маска, то зовнішнє неподобство при духовній красі є така сама брехня і маска абсолютно безцільна» [15].

Сестейновий вектор виховання у Братстві. У 2012 році в Бразилії пройшов Всесвітній саміт із сестейнового розвитку (Ріо + 20), який підвів підсумки двадцятирічного періоду формування людством основ сестейнового розвитку. Серед чи не найбільш обговорюваних тем на конференції були розвиток «зеленої» (тобто екологічно орієнтованої) економіки, формування «зелених» робочих місць, боротьба з бідністю. Як бачимо, свої успішні кроки до вирішення всіх цих проблем в Братстві були зроблені ще сто років тому.

Втім, можливо, більш важливим є інше. У Братстві на практиці змогли вирішити головне завдання сестейнового розвитку, яке поки що не вирішене людством навіть на теоретичному рівні. Мова йде про забезпечення прогресивного особистісного розвитку людини, без чого так званий сестейновий (сталий) розвиток цілком може перетворитися в формування якогось соціального «мурашника» (за влучним висловом радянського філософа А. Зінов'єва, «человеїник»), який би законсервував екологічні умови заради збереження біологічної природи людини при застиглому рівні її соціального (тобто особистісного) розвитку.

Життєблагодатний комплекс. Формування життєблагодатного комплексу передбачає створення умов життя і діяльності людей, при яких пріоритетним є не виробництво матеріальних благ, а духовний розвиток людини. В цьому випадку економічні функції середовища відходять на другий план на провідні позиції виходять інформаційні властивості природи, що сприяє відтворенню особистісних характеристик людини. Мабуть, символічно, що ідея концепції життєблагодатного комплексу належить вченому-філософу, який як науковець також сформувався на землі Сумщини, – П. П. Бобровському [16]. Природа не тільки годувала і забезпечувала учасників Братства матеріальними благами, але й підживлювала їх інформаційно, обдаровуючи умінням сприймати гармонію і красу природи, почуттям оптимізму, відчуттям сили і впевненості, натхненням і творчим потенціалом. Цьому можна навчитися можна лише у природи. І люди відповідали їй взаємністю, облагороджуючи природні ландшафти та лісові угіддя. Зокрема, старий ліс, який прилягав до хутора Воздвиженський, був розчищений, перетворений в привабливий, тихий, мальовничий парк. Тут реалізовувався принцип, сформульований П. П. Бобровським у 1973 р.: «все в природі – для людини, як і людина – для всього» [17].

Подробиці

Відомий на початку ХХ століття письменник і дослідник релігійного руху О. С. Панкратов, який відвідав Братство в 1911 році, розповідав: «Перше, що мені впало в очі, коли я під'їжджав до Трудового братства, – це прекрасний парк. Величезні дерева абсолютно

закривали будови. Тільки коли я в'їхав в парк, то побачив ціле містечко з двоповерховими кам'яними будівлями.

У них правильне лісове господарство. Вони самі засадили величезну площу землі лісом. Неврожаї у них рідкість» [18].

Очевидців зазвичай вражав побут братчиків своєю простотою і в той же час акуратністю – навіть вишуканістю. Ідеалом самого Н. Неплюєва була «охайна, здорова, дешева і витончена простота». Судячи з усього, вона в Братстві була реалізована. Вище згаданий О. С. Панкратов писав: «У корпусі кожній сім'ї дається простора, чиста кімната. Стіл простий, але ситний. Працюють всі. У всіх свої справи. Але кожен неодмінно бере участь у фізичній праці. Ця праця лежить в основі існування Братства. Я запитав у них про кількість випадків крадіжок, вбивств? Вони з подивом відповіли: «Та хіба у нас це може бути?». За всі двадцять років жодного випадку крадіжки і тим більше вбивства» [19].

Постіндустріальне (інформаційне) суспільство – це соціально-економічна система, в якій виробництво і споживання інформації становлять основу життя людини. Як правило виділяють такі основні риси інформаційного суспільства: 1) провідним виробничим фактором стає інформація; 2) вона ж є головним предметом споживання; 3) в системній тріаді людини: «біо-труд-соціо» на провідні позиції виходить людина-соціо – тобто особистісна сутність людини; 4) змінюється характер праці, вона перетворюється в творчий процес; 5) базовою формою виробничих відносин стає вільна праця (яка все більше витісняє силовий примус і економічні угоди) [20].

Чим більше знайомишся з матеріалами Трудового братства, тим з більше переконуєшся, що в тій чи іншій мірі всі зазначені риси реалізувалися або починали реалізовуватися М. М. Неплюєвим і його послідовниками. Причому найголовніша революція на шляху до постіндустріального суспільства тут уже сталася – революція в самій людині.

Дозволимо собі процитувати одного з найбільш послідовних дослідників проблем постіндустріального суспільства, російського вченого В. Л. Іноземцева, завдяки ентузіазму якого російськомовний науковий світ зміг познайомитися з працями класиків постіндустріалізму: Д. Белла, Е. Тоффлера, Д. К. Гелбрейта, М. Кастельса, Е. фон Вайцзеккера, Е. Б. Ловінса, Л. Х. Ловінс та ін. [1, 21, 22, 23, 24]. «Ми вважаємо, що перехід від діяльності, обумовленої економічною необхідністю, до активності, вільної від подібної системи стимулів, може бути позначений як перехід від праці до творчості, від labour до creativity. При цьому, якщо розуміти творчість як внутрішньо мотивовану раціональну діяльність, виявляється, що визначити діяльність як працю або творчість може тільки сам її суб'єкт.

Хіба не переконувало Хрестовоздвиженське трудове братство реальність вирішення даного завдання кожним днем свого існування протягом усіх років історії спільноти? За цей час воно дивним чином увібрало чимало ідей і думок кращих мислителів людства.

Відтворювальний потенціал освітньої системи Братства. М. М. Неплюєв розумів, що капітал (як, до речі, й інші базові надбання цивілізації) здатний не тільки приносити благо, а й нести незліченні біди, калічивши душі і приносячи фізичні страждання людям. Тому він створив систему максимально сприятливого поєднання праці людей із капіталом. Навіть просто сформулювати словами зміст компонентів цієї системи надзвичайно складно. Куди як складніше було реалізувати їх в реальному житті.

Строго кажучи, М. М. Неплюєв зміг створити:

- систему *самовідтворення людських особистостей*;
- систему відтворення умов максимально ефективного використання фізичного капіталу (тобто фінансових коштів і створених людьми матеріальних та

інформаційних активів);

- систему сестейного використання та відтворення природного капіталу;
- систему відтворення найбільш ефективного і соціально орієнтованого поєднання згаданих трьох видів капіталів: людського, фізичного і природного.

У зазначених системах ключовим є поняття відтворення. Створені М. М. Неплюєвим системи мали унікальну властивість, яку мають тільки творіння, близькі по духу до божественних: виникнувши одного разу, вони починають відтворювати самі себе в просторі і часі. Можливо, не випадково він одного разу сказав: «Будемо пам'ятати: неможливе для людини – можливе для Бога». Головний підсумок життя М. М. Неплюєва здатний був проявитися і повною мірою був оцінений лише після його смерті. Ним став самовідтворювальний потенціал складної соціо-еколого-економічної конструкції, яка втілилася в образі Трудового братства.

Торкаючись до періоджерела

Ось, як сам М. М. Неплюєв висловився з приводу відтворювального потенціалу Братства: «Англійський мислитель Джон Рескін сказав: «Та країна буде найбільш багатою, яка вирощує найбільше число шляхетних і щасливих людей. Остаточний результат виробництва і споживання всякого багатства полягає у відтворенні якого більшої кількості здорових, яснооких і щасливих людських істот. Панування в душі людини справедливості і чесності розширює і очищає її, вимагаючи пожертви більш вузьким «я» заради більш широкого, що розвивається тоді, коли ми ототожнюємо наше благо з благом інших».

На жаль, розвиток сучасної людської цивілізації пов'язаний зі значним виробництвом ентропії.

Подробиці

Висловлюючись мовою фізиків, можна сказати, що ентропія – міра безладу в системі. Інакше кажучи, це міра руйнування системи, що викидається в зовнішнє середовище. В більшості своїй всі досягнення людство супроводжувало руйнуванням зовнішніх природного і соціального середовищ, звідки воно черпало необхідну для свого розвитку «вільну» енергію.

Творячи, людина, як правило, руйнувала щось навколо себе. Багато етносів будували свою велич на кістках інших народів і виснаженні природних ландшафтів. Грандіозні звершення індустріальної епохи супроводжуються безпрецедентною експансією в природу і руйнуванням екосистем планети. Оперуючи художніми образами і в значній мірі спрощуючи, можна сказати, що ентропія – це «чорна енергетика» дій людини, що несе матеріальне і інформаційне руйнування природних і соціальних систем. Продовжуючи в такому ж ключі, можна сказати, що більшість продуктів творчої діяльності, які несуть користь людині і тому умовно представляють наче б негативну ентропію, супроводжуються появою величезних «темних ентропійних плям» навколо.

В цьому відношенні Неплюєвське Братство було винятком. Умовно «світлі» відходи його діяльності в багато разів перевищували «темні». Навіть банальні відходи виробничої та побутової діяльності тут навчилися максимально утилізувати, значною мірою мінімізуючи наслідки їх впливу на довкілля. Крім того, Братство рясно поставляло в соціальне середовище:

- освітні послуги (в братських школах, крім дітей братчиків, безкоштовно навчалися й інші діти);
- сформовані і освічені особистості – «уми» (близько половини вихованців братства пішло з нього, вирішивши влаштувати своє самостійне життя);
- інновації та інформацію (зокрема, тут були виведені десятки нових морозостійких сортів яблунь і груш);
- медичні послуги.

Таким чином братство сприяло підведенню відтворювального потенціалу всього суспільства.

Виробництво «умів». Фактично Братство (чисельність членів якого в різні часи була порівнянна з населенням невеликого села в 400-700 чоловік) подарувало світові стільки вчених, конструкторів, композиторів, художників, письменників, істориків тощо, що цьому може позаздрити будь-яка область. Їх понад півсотні прізвищ [25].

Підкреслимо дуже важливу деталь – проти багатьох імен (А. І. Фурса, П. П. Дорофеев, В. К. Федоренко, П. К. Федоренко, С. Ф. Черненко і багатьох інших) можна поставити гранично лаконічне і в той же час кричущо красномовне формулювання: «з найбільшій селянської сім'ї» (!).

Креативний вплив Воздвиженського братства на зовнішнє для нього середовище виявлявся не тільки в просторі. Його цілючі промені простягалися на десятиліття в майбутнє, де люди могли користуватися плодами братства, зовсім не знаючи щось про саме Братство, яке втілювалось в життя вірою, працею, творчістю і любов'ю якихось братчиків. Щоб переконатися, що такий вплив через роки відбувається, досить відвідати сьогоденнє село Воздвиженське, постояти під віковими дубами та соснами колись виханого братського парку, пройти столітньої липовою алеєю, посадженою юними братчиками ще на зорі їх діяльності. На щастя, братський сад, який вікова липова алея розділяє на чотири сектори, плодоносить і зараз, хоча він був оновлений в 1960-1970-і роки.

Висновки. Неплюєв і його послідовники змогли здійснити одну з найбільш тихих і в той же час найбільш приголомшливих в історії людства революцій. Це єдина революція, яка нікого не скидала, нічого не зсувала і не руйнувала, але відтворювала, бо проходила не на площах і вулицях, але в серцях людей. І тим не менше, це була одна з найзначніших революцій – єдина, яка з'єднала людину з природою, людину з людиною, людину з суспільством і людину з Богом. Вона вперше змогла перетворити ідеологічні релігійні догмати в моральні норми повсякденного життя. Ця революція стала безпрецедентною і ще з однієї причини: вона вперше усунула також перешкоду між віруючими і невіруючими. Адже неплюєвський Бог – Любов однаково близький і тим, і іншим.

Література

1. *Вайцеккер, Э.* Фактор четыре. Затрат – половина, отдача – двойная. Новый доклад Римскому клубу. / Э. Вайцеккер, Э. Ловинс, Л. Ловинс. – Москва : Academia, 2000. – 400 с.
2. *Рифкин, Дж.* Третья промышленная революция: как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом. – Москва : Альпина нон-фикшн, 2016. – 410 с.
3. *Шваб, К.* Четвёртая промышленная революция. – Москва : Эксмо, 2018. – 208 с.
4. *Rossi V.* What will Industry 5.0 mean for manufacturing? [Електронний ресурс] / V. Rossi – Режим доступу : <https://www.raconteur.net/manufacturing/manufacturing-gets-personal-industry-5-0/>
5. *Schwab, K.* Shaping the fourth, industrial revolution / K. Schwab, N. Davis. – World Economic Forum, 2018. – 288 с.
6. *Skinner, C.* Digital human: the Fourth revolution of humanity includes everyone. – Marshall Cavendish International (Asia) Pte Ltd, 2018. – 400 с.
7. *Мельник, Л. Г.* «Зелена» економіка (досвід ЄС і практика України у світлі III і IV промислових революцій : підручник / Л. Г. Мельник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2018. – 463 с.
8. *Семенов-Тянь-Шанский, В. П.* Россия. Полное географическое описание нашего Отечества. Настольная и дорожная книга для русских людей. Том VII. Малороссия. / В. П. Семенов-Тянь-Шанский, П. П. Семенов-Тянь-Шанский, В. И. Ламанский. – Санкт-Петербург : Изд. А. Ф. Девриена, 1904. – С. 332.

9. *Агамирзян, И.* Третья промышленная революция : начало. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://www.rvc.ru/press-service/media-review/rvk/39731/>
10. *Internet of things.* [Электронный ресурс] – Режим доступа : https://en.wikipedia.org/wiki/Internet_of_things
11. *Грасье, А.* Доброе дело в России: Трудовое Братство, основанное Николаем Неплюевым // Альманах «Н. Н. Неплюев, подвижник Земли русской : (Венок на могилу)» – Сергиев Посад : Типография Свято-Троицкой Сергиевской Лавры, 1908. – С. 62–72, 89–118.
12. *Авдасёв, В. Н.* Трудовое Братство Н. Н. Неплюева. Его история и наследие. – Сумы : РИО «АС–Медиа», 2003. – 64 с.
13. *Тюменев, А.* Делатель добрый : школа Трудового братства Н. Н. Неплюева. – Харьков : Типография губернского правления, 1898. – С. 106.
14. *Неплюев Н. Н.* Собрание сочинений : в 3 томах / Н. Н. Неплюев // подгот. Малышевский А. Ф. – Т 1. – СПб : ООО «Профи-Центр», 2007. – С. III – СХV.
15. *Неплюев, Н.* Воздвиженская школа – колыбель трудового братства. 1885–1895 [Электронный ресурс] / Н. Неплюев, А. Иванченко, И. Касьяненко, А. Фурсей и др. – Санкт-Петербург : Паровая скоропечатня Я. И. Либермана, 1895. – 180 с. – Режим доступа : https://azbyka.ru/otechnik/Nikolaj_Neplyuev/vozdvizhenskaja-shkola-kolybel-trudovogo-bratstva/
16. *Бобровский, П. П.* К триединству текущих, тактических, стратегических целей и интересов / П. П. Бобровский, Л. Г. Мельник // Эколого-экономические проблемы сельскохозяйственного производства. – Киев : Урожай, 1992. – С. 102–111.
17. *Бобровский, П. П.* Место и роль эволюционной идеи в биологии. – Киев : Высшая школа, 1973. – 180 с.
18. *Панкратов, А. С.* Неплюевское Братство. Ищущие Бога : Очерки современных религиозных исканий и настроений в 2 кн. / А. С. Панкратов. – Москва, 1911. – С. 109–122.
19. *Авдасёв, В. Н.* Свет памяти: Н. Н. Неплюев в воспоминаниях современников. – Киев : ИД «Фоллигрант», 2008. – 106 с.
20. *Мельник, Л. Г.* Информационная экономика. / Л. Г. Мельник. – Сумы : «Университетская книга», 2003. – 288 с.
21. *Белл, Д.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. / Д. Белл. – Москва : Academia, 1999. – 956 с.
22. *Кастельс, М.* Информационная эпоха : экономика, общество и культура. / М. Кастельс. – Москва : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
23. *Тоффлер, Э.* Третья волна. / Э. Тоффлер. – Москва : Издательство АТС, 1999. – 784 с.
24. *Galbraith, J. K.* The New Industrial State. / J. K. Galbraith. – N. Y., 1967. – 327 с.
25. *Мельник, Л. Г.* «Машина времени» Н. Н. Неплюева (Социально-экономический анализ) : монография. / Л. Г. Мельник – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2018. – 368 с.

Отримано 07.08.2020 р.

**Социально-экономическое управление в Неплюевском братстве:
образование, которое обгоняло время**

ЛЕОНИД ГРИГОРЬЕВИЧ МЕЛЬНИК*,
АНЖЕЛИКА АЛЕКСАНДРОВНА ШЕВЕЛЬ**,
ИРИНА АНАТОЛЬЕВНА ПАНЧЕНКО***,
СВГЕНИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ СКРИПКА****,
СЕРИК ТАТЬЯНА СЕРГЕЕВНА*****

**доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики,
предпринимательства и бизнес-администрирования Сумского государственного университета,*

*директор Научно-исследовательского института экономики развития МОН Украины и
НАН Украины в составе Сумского государственного университета,
ул. Р.-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина,
тел.: 00-380-542-332223, e-mail: melnyk@econ.sumdu.edu.ua*

***кандидат философских наук, доцент, заведующая кафедрой философии и социально-
гуманитарных дисциплин Сумского национального аграрного университета,
ул. Герасима Кондратьева, 158/2, г. Сумы, 41400, Украина,
тел.: 00-380-66-3009852, e-mail: qwerty657623@gmail.com*

****аспирантка кафедры экономики, предпринимательства и бизнес-администрирования
Сумского государственного университета,
ул. Р.-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина,
тел: 00-380-542-332223, e-mail: panchenkoirina_73@ukr.net*

*****студент Учебно-научного института финансов, экономики и менеджмента
имени Олега Балацкого Сумского государственного университета,
ул. Р.-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина,
тел.: +380997549059, e-mail: skrypkasumy@gmail.com*

******студентка факультета экономики и менеджмента
Сумского национального аграрного университета,
ул. Герасима Кондратьева, 158/2, г. Сумы, 41400, Украина,
тел.: +380669560920, e-mail: tatyanaserik01@gmail.com*

В статье исследуются основы образовательных инноваций в Крестовоздвиженском трудовом братстве, которое было основано известным философом, землевладельцем и меценатом Н. Н. Неплюевым в 1880-х годах в 30 км севернее Глухова. Показаны социально-экономические успехи, которые смогло достичь сообщество в производственной и социальной сферах. Характеризуются образовательные инновации, благодаря которым воспитывались юные братчики: необходимость постоянного практического применения инновационных технологий и методов работы, воспроизводство мотивов самообучения и получения новых знаний, обусловленность постоянного принятия решений, способность лидировать и организовывать процессы совместной деятельности, самоорганизации и самоуправления и пр. Показана связь методов организации, общественных отношений и хозяйственной деятельности, по которым жило Братство, с современностью. В частности, нацеленность хозяйства Братства на использование возобновляемых ресурсов и обеспечение сестейного состояния прилегающих экосистем приближает его к целям и задачам Третьей промышленной революции, которая сейчас происходит в мире. Приоритет информационного производства в Братстве и его направленность на механизацию трудовых процессов делают более понятными логику современной Четвертой промышленной революции. И, наконец, неоценимым достижением братчиков является достигнутый ими приоритет личностного развития человека. Именно это сегодня становится крайне необходимым в свете Пятой промышленной революции. Особенно отмечается, что в Братстве благодаря ей образовательной системе удалось создать уникальный воспроизводственный потенциал, который включал: систему необходимого самовоспроизводства человеческих личностей; систему воспроизводства максимально эффективного использования и воспроизводства природного капитала; систему воспроизводства синергетического сочетания человеческого, природного и физического капиталов.

Ключевые слова: образовательные технологии, инновации, самоорганизация, самообучение, промышленные революции, личностное развитие, братство, воспроизводственный потенциал.

Mechanism of Economic Regulation, 2020, No 3, 99–117
ISSN 1726–8699 (print)

Socio-Economic Management in Neplyuev's Brotherhood: Education Ahead of Time

LEONID HR. MELNYK^{*},
ANZHELIKA O. SHEVEL^{**},
IRYNA A. PANCHENKO^{***},
YEVHEN O. SKRYPKA^{****},
TETIANA S. SIERIK^{*****}

^{*}Dr. (Economics), Professor, Professor of Department of Economics, Entrepreneurship and Business-Administration, Director of Research Institute for Development Economics (IDE) at Sumy State University, Ministry of Education and Science of Ukraine, National Academy of Science of Ukraine, R.-Korsakova Str., 2, Sumy, 40007, Ukraine, phone: 00-380-542-332223, e-mail: melnyk@econ.sumdu.edu.ua

^{**}C.Sc. (Philosophy), Associate Professor, Head of the Department of Philosophy and Social and Humanitarian Disciplines, Sumy National Agrarian University, Gerasim Kondratieva Str., 158/2, Sumy, 41400, Ukraine, phone: +380663009852, e-mail: qwerty657623@gmail.com

^{***}Postgraduate Student of the Department of Economics, Entrepreneurship and Business Administration, Sumy State University, R.-Korsakova Str., 2, Sumy, 40007, Ukraine, phone: 00-380-542-332223, e-mail: panchenkoirina_73@ukr.net

^{****}Student, Oleg Balatskyi Academic and Research Institute of Finance, Economics and Management, Sumy State University, R.-Korsakova Str., 2, Sumy, 40007, Ukraine, phone: +380997549059, e-mail: skrypkasumy@gmail.com

^{*****}Student of the Faculty of Economics and Management, Sumy National Agrarian University, Gerasim Kondratieva Str., 158/2, Sumy, 41400, Ukraine, phone: +380669560920, e-mail: tatyanaserik01@gmail.com

Manuscript received 07 September 2020

The article examines the foundations of educational innovations in the Krestovozdvszhensk Labor Brotherhood, which was founded by the famous philosopher, landowner and philanthropist N. N. Neplyuev in the 1880s, 30 km to North of Glukhov. It shows the socio-economic successes that the community could achieve in the production and social spheres. Educational innovations, due to which young brothers were brought up, are characterized: the need for constant practical application of innovative technologies and methods of work, reproduction of motives for self-learning and obtaining new knowledge, conditionality of constant decision-making, self-organization and self-government, etc. Methods of organization, social relations, approach to production activities along which the Brotherhood lived, days with the present. In particular, the focus of the Brotherhood's economy on the use of renewable resources and ensuring the sustainable state of adjacent ecosystems brings it closer to the goals and objectives of the Third Industrial Revolution, which is now taking place in the world. The priority of information production in the Brotherhood and its focus on the mechanization of labor processes make it clearer the logics of the modern Fourth Industrial Revolution clearer. And, finally, the invaluable achievement of the brothers is the priority they have achieved of a human personality development. This is what is now becoming essential in the light of the Fifth Industrial Revolution. It is especially noted that the Brotherhood, thanks to its educational system, managed to create a unique reproductive potential, which included: a system of necessary self-reproduction of human personalities;

system of reproduction of the most effective use and reproduction of natural capital; system of reproduction of synergetic combination of human, natural and physical capitals.

Keywords: educational technologies, innovation, self-organization, self-education, industrial revolutions, development of personal, Brotherhood, reproductive potential.

JEL Code: I00, I20, I28

References: 25

Language of the article: Ukrainian

References

1. Weizsacker, E., Lovins, E. & Lovins, L. (2020) *Faktor chety`re. Zatrut – polovina, otidacha – dvojnaya. Novy`j doklad Rimskomu klubu [Factor of four. Cost – half, Return – double. New report for the Club of Rome]*. Moscow : Academia [in Russian].
2. Rifkin, J. (2014). *Tret`ya promyshlennaya revolyucziya: kak gorizonta`l`nye vzaimodejstviya menyayut e`nergetiku, ekonomiku i mir v czelom [The third industrial revolution. How horizontal interactions change the energetics, economy and world at large.]*. Moscow: Alpina non-fikshn [in Russian].
3. Schwab, K. (2018). *Chetyvortaya promyshlennaya revolyucziya [The Fourth Industrial Revolution]*. Moscow : Eksmo [in Russian].
4. Rossi, B. (2018) *What will Industry 5.0 mean for manufacturing?* Retrieved from <https://www.raconteur.net/technjlggy/manufacturing-getspersonal-industry-5-0>
5. Schwab, K., Davis N. (2018). Shaping the fourth, industrial revolution. *World Economic Forum*.
6. Skiner, C. (2018). Digital human: the Fourth revolution of humanity includes everyone. *Marshall Cavendish International (Asia) Pte Ltd*.
7. Melnyk, L. G. (2018). “Zelena” ekonomika (dosvid YeS i praktyka Ukrainy u svitli III i IV promyslovykh revoliutsii) [Green Economy (EU experience and practice of the Ukraine in the light of the Industries 3.0 and 4.0)] : textbook. Sumy : VTD “Universytetska knyha” [in Ukrainian].
8. Semenov-Tyan-Shansky, V. P., Semenov-Tyan-Shansky P. P., Lamansky V. I. (1904). *Rossiya. Polnoe geograficheskoe opisanie nashogo Otechestva. Nastol`naya i dorozhnaya kniga dlya russkikh lyudej. Tom VII. Malorossiya [Russia. Full geographical description of our Fatherland. Handbook and road book for Russian people. Volume VII. Little Russia]*. St. Petersburg : Publishing house. A. F. Devriena [in Russian].
9. Agamirzyan, I. *Tret`ya promy`shlennaya revolyucziya : nachalo [The third industrial revolution: the beginning]*. Slon. Retrieved from <https://www.rvc.ru/press-service/media-review/rvk/39731/> [in Russian].
10. *Internet of things*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Internet_of_things.
11. Gratieux, A. (1908). *Dobroe delo v Rossii: Trudovoe Bratstvo, osnovannoe Nikolaem Neplyuevym Al`manakh “N. N. Neplyuev, podvizhnik Zemli russkoj : (Venok na mogilu) [Good Deed in Russia: Labor Brotherhood, founded by Nikolai Neplyuev. Almanac “N. N. Neplyuev, ascetic of the Russian Land: (Wreath on the grave) “] Sergiev Posad : Tipografiya Svyato-Troiczkoy Sergievskoj Lavry [in Russian]*.
12. Avdasev, V. N. (2003). *Trudovoe Bratstvo N. N. Neplyueva. Ego istoriya i nasledie [Labor Brotherhood of N. N. Neplyuev. Its history and legacy]* Sumy: “AS–Media” [in Russian].
13. Tyumenev, A. (1898). *Delatel` dobry`j : shkola Trudovogo bratstva N. N. Neplyueva [Good Doer: School of Labor Brotherhood NN Neplyuev]*. Kharkov : Tipografiya gubernskogo pravleniya [in Russian].
14. Neplyuev, N. N. (2007). *Sobranie sochinenij : v 3 tomakh [Collected works: in 3 volumes]* ; prepare A. F. Malyshevsky. St. Petersburg: OOO “Profi-Center” [in Russian].
15. Neplyuev, N., Ivanchenko, A., Kasyanenko, I., Fursey, A. et al. (1895). *Vozdvizhenskaya shkola – kolybel` trudovogo bratstva. 1885–1895 [Vozdvizhenskaya school is the cradle of the labor brotherhood. 1885–1895]*. St. Petersburg : Parovaya skoropechatnya Ya. I. Libermana. Retrieved from https://azbyka.ru/otechnik/Nikolaj_Neplyuev/vozdvizhenskaja-shkola-kolybel-trudovogo-bratstva/ [in Russian].

16. Bobrovsky, P. P., Melnik, L.G. (1992). K triedinstvu tekushhikh, takticheskikh, strategicheskikh czelej i interesov [To the trinity of current, tactical, strategic goals and interests]. *Ekologo-ekonomicheskie problemy selskokhozyajstvennogo proizvodstva – Ecological and economic problems of agricultural production*. Kiev : Urozhaj [in Russian].
17. Bobrovsky, P. P. (1973). *Mesto i rol' evolyucionnoj idei v biologii [The place and role of the evolutionary idea in biology]*. Kiev : Vysshaya shkola [in Russian].
18. Pankratov, A. S. (1911). *Neplyuevskoe Bratstvo. Ishhushhie Boga : Ocherki sovremennykh religioznykh iskanij i nastroenij v 2 kn. [Neplyuevskoe Brotherhood. Seekers of God: Essays on Modern Religious Quests and Sentiments in 2 Vol.]*. Moscow [in Russian].
19. Avdasev, V. N. (2008). *Svet pamyati: N. N. Neplyuev v vospominaniyakh sovremennikov [The light of memory: N. N. Neplyuev in the memoirs of contemporaries]*. Kiev : ID "Foligrant" [in Russian].
20. Melnyk, L.G. (2003). *Informacionnaya ekonomika [Information economy]*. Sumy : VTD "Universytetska knyha" [in Russian].
21. Bell, D. (1999). *Gryadushche postindustrial'noe obshchestvo. Opyt soczial'nogo prognozirovaniya [The coming post-industrial society. Social forecasting experience]*. Moscow : Academia [in Russian].
22. Castells, M. (2000). *Informacionnaya epokha : ekonomika, obshchestvo i kul'tura [Information Age: Economy, Society and Culture]*. Moscow : GU VShE [in Russian].
23. Toffler, E. (1999). *Tret'ya volna [Third wave]*. Moscow : ATS [in Russian].
24. Galbraith, J. K. (1967). *The New Industrial State*. N. Y.
25. Melnyk, L. G. (2018). "Mashina vremeni" N. N. Neplyueva (Soczial'no-ekonomicheskij analiz). [N. N. Neplyuev's "Time Machine" (Socio-economic analysis)] : monograph. Sumy : VTD "Universytetska knyha" [in Russian].